

En køn historie

Kønsroller på Læsø før og nu, og deres betydning for øens fremtid

Stine Als Brix & Helene Pristed Nielsen

Statistikken viser, at de unge forlader Læsø. Selvom en del vender tilbage, særligt når de begynder at stifte familie, så har især de unge kvinder en tendens til at rejse væk og blive væk. Historisk set har Læsø dog været domineret af kvinder, i hvert fald i en periode, og øen midt i Kattegat har på den måde adskilt sig væsentligt fra de fleste andre små lokalsamfund i Danmark. Med fokus på uddannelse, arbejde og familieliv diskuterer artiklen derfor kønsroller på Læsø før og nu, og deres betydning for øens fremtid.

“Det bedste ved at bo på Læsø er, at alle kender alle. Men det værste ved at bo på Læsø er også, at alle kender alle.” Disse to sætninger opsummerer, hvad en gruppe 13-14-årige drenge og piger på Læsø Ungdomsskole fortalte os under et besøg i januar 2019. Vi havde sat dem stævne til en snak om fremtidsdrømme angående uddannelse, job og bopæl, fordi statistikken viser, at de unge forlader Læsø. Selvom en del vender tilbage, særligt når de begynder at stifte familie, så har især de unge kvinder en tendens til at rejse væk og blive væk. På den måde ligner Læsø andre yderområder i Danmark og faktisk i hele Norden: der sker en gradvis affolkning, hvorved gennemsnitsalderen stiger, og der opstår et ‘kvindeunderskud.’ Historisk set har Læsø dog faktisk været domineret af kvinder, i hvert fald i en periode, og øen midt i Kattegat har på den måde adskilt sig væsentligt fra de fleste andre små lokalsamfund i Danmark. Artiklen argumenterer for, at man kan opnå en bedre forståelse af forskydninger i befolkningssammensætningen over tid ved at inddrage analyser af kønsroller og forestillinger om ‘passende’ uddannelses- og jobvalg for mænd og kvinder i forklaringerne på, hvorfor visse steder tilsyneladende er mere attraktive for nogle befolkningsgrupper frem for andre.

Bosætning er et emne, der optager Læsøboerne.

Kigger vi på den samlede befolkning på Læsø i dag ifølge tal fra Danmarks Statistik opgjort pr. 1. januar 2019, er der et ganske lille overskud af kvinder; nemlig 907 kvinder mod 899 mænd. Dette dækker dog over store forskudninger blandt aldersgrupperne – kvinderne dominerer stærkt i den ældre del af befolkningen, mens de er markant fraværende i gruppen af 20-29-årige. Det skyldes, at de unge kvinder (sammen med mange af de unge mænd) er på fastlandet for at tage sig en uddannelse. Men kommer de tilbage til Læsø? Ja, det afhænger af så meget. Ikke mindst om de kan se sig selv i et job på Læsø, om de ønsker at stifte familie, og om de kan finde en kæreste, der er villig til at bo på øen.

Færgen danner rammen om mobilitet til og fra Læsø.

Den svenske geograf Gunnel Forsberg fremsatte i 1998 en teori om det, hun kalder 'lokale kønskontrakter.' Teorien er udviklet på basis af observationer af forskelle i forventningerne til, hvad det vil sige at opføre sig som henholdsvis 'en rigtig mand' og 'en rigtig kvinde' i forskellige lokalområder i Sverige. Konkret pegede Forsberg på, at der var stærkere og mere traditionelle maskuline idealer i områder af Sverige, hvor mange mænd arbejdede inden for minedrift og skovbrug. Hun så dette indikeret blandt andet ved, at færre kvinder deltog i lokalpolitik i disse områder, flere kvinder arbejdede deltid for at kunne tage sig af hjem og børn, fødselsraterne var højere og skilsmisseraterne lavere. Begrebet 'kønskontrakt' indebærer dog samtidig mulighed for genforhandling, selvom det er Forsbergs tese, at der

vil være modstand mod en sådan genforhandling. Men giver sådan en tese mening i en dansk kontekst i 2019, og endnu mere aktuelt: giver den mening i en kontekst som Læsø, der traditionelt netop har været præget af en ganske alternativ arbejdsdeling mellem kønnene?

Læsø som et sted der må forlades for at opnå uddannelse

Skolen på Læsø går i dag til og med 9. klasse, hvilket gør, at alle 15-16-årige på øen står over for et skelsættende valg om, hvor langt væk hjemmefra de vil rejse for at komme videre i uddannelsessystemet. At blive er ikke rigtigt et valg, for selvom færgen til Frederikshavn afgår hver morgen

kl.6.00 (hvis ikke det blæser for meget), ville de færreste skoleelever kunne nå hjem igen før end færgen, der er tilbage 18.20. Så væk det må de. Sådan har det været længe, også historisk set – i hvert fald for drengenes vedkommende.

“Største Delen af Læsøboerne gaar, saa snart de er konfirmerede, til København til et eller andet Logishus i Smaagaderne, hvor Forældrene har logeret før dem, og hvor Værten undertiden er en Læsøbo, og tager saa hyre til langvejsfart enten direkte eller fra England”. I dette citat fra 1895 beretter Th. A Müller om, hvordan det var en fast tradition, at drengene forlod øen for at komme til København for derefter at komme ud at sejle. Nu forlader de unge drenge ikke længere øen for at komme ud at sejle, men både drenge og piger forlader øen efter 9. klasse for at komme til fastlandet og tage en uddannelse. Flere læsøboere med børn fortæller om, hvordan det er præmissen for at have børn på Læsø, hvilket en mor beskriver således: “Hvis man synes, det er træls, så skal man ikke få børn på Læsø. Vi ser jo nogle gange folk, der så flytter med sine børn. Det kommer vi ikke til.”

Flere Læsø-forældre giver dog også udtryk for, at det er ærgerligt, at de ikke har hjemmeboende børn så længe. Men de fleste læsøboere fortæller, at det blot er sådan, det er, og at det skaber selvstændige unge at komme tidligt hjemmefra. “Der findes ingen drenge på Læsø, der ikke selv kan vaske tøj, når de er 15,” bemærkede en ældre kvinde med et glimt i øjet. Vi snakkede dog også med en ung kvinde, der fortalte, at hun ikke havde lyst til at være hjemmefra, og at det hindrede hende i at færdiggøre sin ungdomsuddannelse på daværende tidspunkt. Det var simpelthen for stor en mundfuld både at skulle flytte hjemmefra og gennemføre en ungdomsuddannelse på én gang.

Sagen er, at uanset hvilken form for uddannelse, man måtte stile efter, så er det nødvendigt at rejse til fastlandet. “For at få en uddannelse, så skal du i land. Du kan nok stå i lære nede på fiskefabrikken eller komme i lære nogen steder, men så skal du stadig i dag på nogle skoleforløb,” som en far pointerede. Selv inden for øens traditionelle fag som landbrug og fiskeri er det i dag umuligt at opnå de nødvendige certifikater uden at have været på skoleforløb på fastlandet. Vi snakkede med en fisker, der var gammel nok til at have kunnet ‘nøjes’ med at stå i lære som skipper uden at have været omkring såvel fiskeriskolen i Thyborøn og Skipperskolen i Skagen, hvilket er kravet i dag. “Jeg tror ikke, jeg var moden nok til at skulle have været over på skole. Selvfølgelig rendte jeg nede på havnen, den beslutning var næsten taget, men jeg ved ikke, hvordan jeg ville have klaret det som 15-årig, at skulle have været hjemme fra mor.”

Både piger og drenge må altså rejse væk i dag, uanset hvilken form for uddannelse, de måtte ønske. Men kommer de tilbage? Ja, det afhænger blandt andet af, om der er jobs, der matcher deres kvalifikationer.

Læsø som rammen for det gode arbejdsliv?

Historisk set har kvinderne på Læsø knoklet, og arbejdsfordelingen blandt mænd og kvinder har adskilt sig markant fra fastlandet. Dette er beskrevet og diskuteret af lokalhistoriker Bjarne Stoklund i bogen *Arbejde og kønsroller på Læsø omkring 1200-1900*. Som Stoklund forklarer, var én af grundene til dette usædvanlige arrangement, at mænd fra øen ofte arbejdede til søs, og blev ansat som søfolk, ofte om bord på skibe, der var væk i lange pe-

Fiskeriet er fortsat vigtigt for Læsø.

rioder. I det nittende århundrede var det således tradition, at familiens gård blev arvet af den ældste datter og ikke af sønnen, som det ellers var traditionen i de fleste dele af Danmark. Stoklund beskriver at, “når en datter giftede sig, kunne hendes far vælge at overlade halvdelen af gården til det unge par, mens han selv beholdt den anden halvdel.” Han forklarer endvidere at ‘den kvindelige arvefølge’ blev normen i forhyringsperioden – altså perioden mellem cirka 1750-1880, hvor det var mest udbredt, at de unge mænd på Læsø fik hyre på skibe, der skulle på langfart.

Når mændene var væk, måtte kvinderne tage sig af det hårde arbejde med at dyrke jorden. Distriktslæge C. Rasmussen skriver i 1858 om Læsøkvinder, at de er “blevet tvunget af forholdene til at overtage alle beskæftigelser i hus, mark og hede, styrer og regerer såvel ude som inde, er blevet selvrådige og har pga. deres ofte svære legemsanstrengelser og upassende

beskæftigelser, ikke lidet tabt det sunde kvindelige i væsen og tankemåde.” Også i dag ønsker de unge kvinder at arbejde – dog helst af lyst og ikke af nød. En ung pige, der endnu var usikker på sit uddannelsesvalg, sagde “jeg vil bare gerne noget, hvor jeg står op om morgenen og tænker, ‘yes, jeg skal på arbejde!’, det er så sygt vigtigt for mig. Sådan én som min mor, hun er sådan, ‘åh, det gider jeg ikke,’ hun kan brokke sig over det i en halv time, at hun skal på arbejde, og det gider jeg ikke, jeg vil stå op om morgen og sige ‘yes!’, ikk?”. Det er tydeligvis normen at skulle arbejde, men der lægges vægt på, at arbejdet ikke må fylde for meget og skal bidrage positivt til ens velbefindende.

Det samme gælder inden for et manddomineret fag som fiskeriet. En fisker med flere årtiers erfaring snakkede om, hvordan ‘en rigtig mand’ tidligere var én, der kunne klare et hårdt slid “sådan var det bare dengang. Der fik man at vide ‘Hvad

fanden, ... er du doven, din slask, tag da ved! Der er sgu da aldrig nogen, der er kommet til skade af at arbejde vel.' Det var mentaliteten, og sådan har jeg da også selv haft gjort." I dag derimod er en god fisker én, der tager sin egen og andres sikkerhed alvorligt og kommer helskindet hjem til familien efter et fisketogt – og derfor bruger sin redningsvest og kan gøre det uden at få spydige kommentarer fra kollegerne. "Vi har da fået mange, mange fine hjælpemidler de senere år, og det er blevet acceptabelt at tænke på det."

Selvom fiskeriet udgør et relativt vigtigt erhverv på Læsø sammenlignet med landsgennemsnittet, tiltrækker faget dog meget få unge i dag, og de fleste har helt andre uddannelses- og karriereplaner. I visse tilfælde tilpasses disse planer dog ønsket om – på sigt – at vende tilbage. "Først sagde hun, at hun gerne vil læse til dyrlæge, så sagde jeg, det skal du ikke, for hvis du vil tilbage, så skal du læse til læge, du skal ikke være dyrlæge, for du kan ikke få et fuldtidsjob på Læsø. Men hun har også den tanke, at hun gerne vil tilbage til øen, men så kan hun jo læse til læge, for det skal vi jo have herovre," som en mor forklarede om sin teenagedatter. Mens nogle klart planlagde efter at opnå et match mellem uddannelsesvalg og fremtidsmuligheder på Læsø, var der rigtig mange andre eksempler på, at stedet kom først, og at man så måtte tilpasse jobbet derefter. "Hvis man er ung, tænker jeg nok, at man skal finde noget at lave herovre. Der er masser af jobs, ligesom der er mange andre steder i Danmark. Det er måske bare ikke alles drømmejob, der er herovre... Jeg har altid gerne ville hjem, og hvis ikke det her går hen og bliver en forretning, og vi bliver nødt til at lukke, så finder jeg noget andet at lave. Jeg kommer ikke til at flytte herfra," som en ung mandlig iværksætter udtrykte det. Hvis ikke drømmejobbet hænger på træet, kan man måske skabe det selv? Der synes dog også at være en tendens til, at der blandt de unge var flere mænd end kvinder, der kunne se sig selv i rollen som iværksætter. "Jeg tror ikke, jeg har mod på at starte mit eget," sagde en ung kvinde, selvom en anden lidt ældre kvinde sagde: "Jobbet, det skaber man selv."

Læsø som rammen om det perfekte familieliv?

Vender vi tilbage til Distriktslæge C. Rasmussens observationer om Læsøkvindernes "Svære legemsanstrengelser og upassende beskæftigelser," mener han også i 1858 at kunne konstatere, at det går ud over familielivet: "Sansen for det hyggelige i hjemmet er med få undtagelser så godt som fremmed for dem, og følgelig forholdet i familielivet mindre heldigt." I dag derimod er det hyggelige hjem og familieliv til gengæld noget af det, såvel Læsøboerne som tilflyttere udtrykker som en af fordelene ved at bo på Læsø. "Jeg faldt også pladask for Læsø. Jeg tænkte bare, det var det fedeste sted at få børn, og det var det også. Jeg var på stranden hver eneste dag med to små børn, jeg kunne gå lige derned med to madpakker og saftevand, og ja-

At blive læge er en vej at gå, for den, der gerne vil blive.

men... Man skal ikke være bekymret for, at de bliver lidt større, når de skal køre med bus, og kan de ikke lige finde hjem, så skal buschaufføren nok sørge for, de kommer hjem. Vi har ikke de der bekymringer, man behøver ikke være bange for, at ens barn ikke kommer hjem igen, den der tryghed i at være i et lille samfund og alle kender hinanden. Der er ikke et barn, der får lov at sidde et eller andet sted, så bliver det taget med, den der omsorg, det synes jeg er, ja, vildt godt," sagde en mor til nu snart voksne børn.

Andre på Læsø gav udtryk for lignende synspunkter, og en tidligere chauffør på øens eneste busrute bekræftede den udviklede service. Læsø blev generelt beskrevet

som stedet, hvor det er trygt at have børn, og lokalmiljøet omfavner alle. Dog var der flere af de lokale, der beskrev, hvordan der om vinteren er god tid til familieliv, men om sommeren arbejdes der så meget i turismeerhvervene, at familielivet må indhentes på et andet tidspunkt, hvilket blot er vilkårene. "Vi går nok lidt i hi om vinteren, det tror jeg," sagde en kvinde med beskæftigelse i turismen. Det, at alle kender alle, er derfor ifølge de lokale lig med tryghed, og mange af de lokale henviste også til, at der for eksempel på Læsø ingen kriminalitet er... i hvert fald ikke en kriminalitet, der bliver registreret. For, som flere Læsøboere udtrykte det, så løser de det selv. Dette er også med til at

Læsø er et trykt sted, og der er sjældent brug for politiet.

skabe rammerne for det trygge familieliv, hvilket en af den kommende generations potentielle fædre også gav udtryk for: "Jeg har altid gerne villet, at mine børn skulle vokse op på Læsø. Det er bare fordi man kan rende ude sent om aftenen. Mine forældre har aldrig været nervøse, man passer altid på hinanden herovre."

Et svært sted at finde en passende kæreste?

Stoklund beskriver i sin bog fra 1988, hvordan det forhold, at mændene var ude at sejle, historisk set påvirkede ægtefællemarkedet. "At blive gift er et hovedformål og ingen mandsperson anses for ringe... De uægte fødslers hyppighed, gifte mænd udlagt som barnefader, hvoriblandt desværre mænd, som skulle henregnes blandt de mere oplyste og dannede klasser, ja selv embedsmænd ikke fritagne, viser tydeligt disse forhold." Ligesom kvinderne på Læsø i atten-nittenhundredetallet kunne have svært ved at finde en passende ægtefælle, gælder det samme til en vis grad for de unge mænd i dag. "Der er da mange af vores jævnaldrende, som ikke har en kæreste herovre, som godt kunne tænke sig at finde nogen, men det er svært. De overvejer tit, om de skal på den anden side af vandet." Og selv hvis man finder sig en passende kæreste 'på den anden side af vandet,' er spørgsmålet jo så, om hun mon har lyst til at leve og bo på Læsø? "Jeg har været heldig at finde en på den anden

side, der gerne vil med herover. Men ellers er der også kvinder herovre, der er ikke så mange i vores alder, men der er der da nogen," sagde en ung mand. Flere pegede dog på, at øen på nogen måder er for lille til, at det rigtigt går an at være på kæreste-jagt i lokalmiljøet, uden at der straks sladres i alle kroge.

Det, med sladderer på den ene side og nærværet til hinanden på den anden side, som to sider af samme mønt, var som nævnt i indledningen et emne, der optog de unge, vi snakkede med. Selvom de to unge piger her snakker om venskaber i almindelighed, var der flere, der pegede på samme problematik i forhold til at finde en kæreste: "Der er for få mennesker herovre. Vi kommer jo ikke, medmindre der er tilflyttere, der kommer jo ikke mange nye mennesker, som godt kan være lidt svært

for os unge, for der er ikke så mange nye mennesker i vores klasse//Hvis man ikke har nogle virkelig gode venner, så kan det være svært at finde nogen, fordi der ligesom kun er dem, der er, det er svært bare at finde nogle andre."

Så er der mere perspektiv i at være ude med snøren i turistsæsonen med alle dens gæster og besøgende på øen. "Jeg tror, de fleste, der får sådan en ung kæreste... Jeg tror mere, det er fordi, de har været ovre eller har mødt dem til en kajfest, hvor der har været masser af folk herovre," sagde en ung mand. Fordelen ved at møde en kæreste til kajfest eller havnefest er selvfølgelig også at det bringer 'nyt kød' til øen, i modsætning til de unge, man er vokset op blandt. "Det er sgu det gamle pis, man går og kigger på hele livet."

Bordene til kajfesten er stablet sammen for vinteren.

Afsluttende bemærkninger

Arbejdsdelingen mellem kønnene samt ideer og forestillinger om arbejdsliv, familieliv og passende ægtefæller har formodentlig til alle tider spillet sammen med det lokale steds muligheder og karakteristika. Men da Læsø netop er en ø, og i en dansk kontekst tilmed en geografisk relativt afsondret ø, lader det til at samspillet mellem kønsroller og forventninger på den ene side og stedet på den anden side, er mere udtalt eller måske bare nemmere at få øje på? Historikeren John R. Gillis fremsatte i 2007 således påstanden at “øer er gode at tænke med,” fordi de angiveligt qua deres geografisk tydelige konturer sætter klare rammer for en analyse. Med tanke på Forsbergs ide om ‘lokale kønskontrakter’ tyder de historiske kilder på, at kontrakten gennem tiden har været til løbende genforhandling på Læsø, men måske nu er løbet ud? Trods Læsøs afsondrede placering er det samfundets generelle bevægelser, der har forårsaget ændringer i forholdet mellem kønnene. Således synes nye jobmuligheder, krav om mobilitet for at opnå uddannelse, unge kvinders øgede ambitioner om job og uddannelse mv. at have skabt store udfordringer for den lokale kønssammensætning. Disse forandringer er ikke kun lokale men nationale, og de vanskeliggør en genforhandling af den lokale kønskontrakt. For er man ikke tilfreds, kan man stemme med fødderne og ganske enkelt gå sin vej.

Alle fotos er taget af forfatterne i januar 2019.

Forslag til videre læsning

Faber, Stine Thidemann, Pristed Nielsen, Helene og Bennike, Kathrine Bjerg (2015). Sted, (u)lighed og køn: En kortlægning af udfordringer og best practices i relation til køn, uddannelse og befolkningsstrømme i Nordens yderområder. *Nordisk Ministerråd, TemaNord*, No. 557.

Gillis, John R. (2007). Island Sojourns. *The Geographical Review*, 97(2), pp. 274-287.

Stoklund, Bjarne (1988). *Arbejde og kønsroller på Læsø o. 1200-1900*. Læsø Museum/Frederikshavn Bogtrykkeri.

Stoklund, Bjarne (2018). *Læsø Land. Økologi og kultur i et øsamfund 1550-1900*. København: Museum Tusulanums Forlag.

Om forfatterne

Stine Als Brix er forskningsassistent på projektet EQUIL (Equality in Isolated Labour Markets), der undersøger sammenhængen mellem kønsroller, befolkningsudvikling og jobskabelse i tre mindre lokaliteter i hhv. Danmark, Grønland og på Færøerne. Projektet støttes af Nordisk Ministerråd.

Helene Pristed Nielsen er lektor ved Aalborg Universitet, og har igennem en årrække beskæftiget sig med debatten om ‘Udkantsdanmark’, befolkningsudviklingen i Nordens yderområder og særligt unge kvinders fraflytning fra områderne.